

Terje Ledang

Norges valgmuligheter mot USA og Vest-Europa i perioden mellom 1945 og 1948

Bacheloroppgave i historie

Veileder: Kristian Steinnes

Mai 2019

Terje Ledang

Kandidat 10027

Bacheloroppgave i historie

Vår 2019

«Oppgavetittel»

Norges valgmuligheter mot USA og Vest-Europa i perioden mellom 1945 og 1948

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	side 2
1. Innledning	side 4
2. Norge etter 1945	side 5
Utadvendt modernisering	side 5
Vekst i en vestlig ramme	side 6
Hjelp til selvhjelp	side 7
3. FN	side 8
Sikkerhet og usikkerhet	side 8
Stormaktsledet nyorientering	side 8
4. Brobyggingspolitikk	side 10
Internasjonale forutsetninger og negativt innhold	side 10
FN som garanti	side 11
Brobygging og blokker	side 14
Stormaktsledet nyorientering	side 15
Situasjonsbestemt dobbeltspor	side 16
5. Marshallplanen	side 17
6. Marshallhjelpen	side 20
7. NATO VS Norden	side 21
Det vanskelige valget	side 21
Sikkerhets-, utenriks – og forsvarspolitik	side 22
Sikkerhet under konflikt mellom andre makter	side 23
8. Krisesympion og krisetiltak Mars – April 1948	side 24
Tsjekkoslovakia og Finland	side 24

9. Valget mellom vestlig tilknytning og et frittstående nordisk samarbeid	side 28
USA og det nordatlantiske perspektivet	side 31
10. Konklusjon	side 34
11. Litteraturliste	side 36

1. Innledning

Temaet for denne oppgaven er Norges valgmuligheter mot USA og Vest-Europa i perioden fra slutten av andre verdenskrig i 1945 til midten av 1948. Mitt utgangspunkt er en interesse for Norges historie og valg i de nærmeste årene etter andre verdenskrig. Oppgaven starter med hvordan den økonomiske situasjonen i verden virket inn på Norge sin situasjon, og at det var viktig å bygge landets økonomi. Her kom valgene inn i forbindelsene med Marshallplanen og Marshallhjelpen. Videre kom det frem i valg i forbindelse med den internasjonale sikkerhetssituasjonen og hvordan Norge skulle finne sin plass i denne. Valg rundt denne sikkerhetssituasjonen inkluderte både FN sin rolle som konfliktløser og brobygger.

Spørsmålet jeg da vil stille er: Hvorfor ble Norge så sterkt knyttet til USA og Vest-Europa mellom 1945 og 1948? For å undersøke dette har jeg brukt sekundærlitteratur med ulik vinkling på denne problemstillingen. Det å sette sammen og benytte ulike framstillinger i en slik oppgave kan bidra til nye perspektiver, kunnskap eller forståelse.

2. Norge etter 1945

Utadvendt modernisering

Da den andre verdenskrig var slutt i 1945 begynte det i Norge en nasjonal satsing på å bygge opp landet igjen, men den hadde et internasjonalt perspektiv. Det var store forventninger til økonomisk vekst som var koblet til et ønske om tettere forbindelser med omverden. De politiske partienes fellesprogram var fra 1945 slo også fast at arbeidet for økonomisk samarbeid måtte bli en hovedsak i norsk utenrikspolitikk etter andre verdenskrig. Bare forsvar av landets sikkerhet kom foran innsats for friere verdenshandel. Programmet påla regjeringen å arbeide for «den friest mulige skipsfart og et størst mulig internasjonal varebytte». Ved siden av fisk og skogsprodukter veide skipsfarten fra gammelt av tungt i norsk utenriksøkonomi. Norge var interessert i at internasjonal handel samlet sett måtte komme ut av dødvannet mellomkrigstidens problemer hadde ført dem inn i. Her gikk Norges nasjonale behov i samme retning som den internasjonale hovedstrømmen. Gjenreisningen av et stabilt verdensøkonomisk system etter krisetid og krigsødeleggelser fikk høy prioritet blant de vestlige stormaktene. Langvarig depresjon og en utvikling i retning av økt isolasjonisme hadde preget mellomkrigstiden, og denne tendensen ble ytterligere forsterket av krigen. Skulle det store fredsmålet om frihet fra frykt og nød gjøres til virkelighet, måtte det skapes en ny økonomisk verdensorden. I Atlanterhavserklæringen fra 1941 ble de allierte ved Franklin D. Roosevelt og Winston Churchill enige om å utvikle et «fullt samarbeid mellom alle nasjoner på det økonomiske området for å sikre bedre arbeidsforhold, økonomisk fremgang og sosial trygghet for alle mennesker.»¹

---

¹ Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 154.

Vekst i en vestlig ramme

Det nye systemet ble bygd opp under amerikansk ledelse. Både militært og økonomisk hadde den andre verdenskrig gjort USA til den dominerende verdensmakt. Planleggingsarbeidet, der også den kjente britiske reformøkonomen J. M. Keynes spilte en viktig rolle., begynte alt i 1942. Det bygde på overbevisning om at økonomisk vekst i etterkrigssamfunnet ville kreve statlig tilrettelegging både nasjonalt og internasjonalt. Arbeidet tok utgangspunkt i de negative erfaringene fra mellomkrigstiden, og siktet mot å etablere internasjonale institusjoner for å fremme varebyttet, sikre smidige økonomiske oppgjør landene imellom, og oppgjør landene imellom, og sørge for friere bevegelse av mer frihandel. Et stivt system hadde preget 1930-årene. For å få avsatt sine varer og skaffe seg det de trengte, måtte statene da inngå tosidige spesialavtaler, og de enkelte landenes penger var ikke uten videre gyldige som internasjonale betalingsmidler. Nå skulle det skapes ordninger som åpnet for et dynamisk og mangesidig økonomisk samspill mellom landene. Behovet for å sikre fri veksling mellom ulike valutaer til stabile kurser stod her sentralt. Sommeren 1944 fikk USA bred oppslutning til sine forslag om å opprette et internasjonalt valutafond (IMF) og en Verdensbank for gjenreising og Bretton Woods-systemet. En internasjonal organisasjon som kunne håndheve betingelser for bytte av varer som ikke virket diskriminerende, var også på trappene. Faste valutakurser, lave tollsatser og overnasjonale organer som sørget for at spillereglene ble respektert, skulle føre til rask gjenreisning av verdenshandelen. Tanken bak dette rammeverket – som fikk navnet Bretton Woods-systemet etter feriestedet i New Hampshire i USA der det ble til – var at langsiktige, mangesidige og stabile økonomiske forbindelser både skulle sikre materiell gevinst og bidra til et harmonisk forhold mellom nasjonene. Men ingen av de foreslåtte institusjonene kom i virksomhet rett etter andre verdenskrig, slik hensikten hadde vært. De europeiske landenes sprikende opplegg for gjenreisning, en skrikende mangel på dollar til å

betale for de varene som trengtes og den økende spenningen mellom stormaktene, gav det nye regimet for internasjonal handel en trang start.

Vanskelighetene med å komme til enighet om en fredsavtale med Tyskland gjorde det vanskelig for stormaktene å samarbeide i FN, som var tiltenkt en viktig rolle også på det økonomiske plan. De svære problemene ved omstilling til fredsproduksjon etter ødeleggelsene i Sentral-Europa truet med å skape økonomisk og sosialt kaos. I stedet for en utvikling i regi av FN valgte USA fra sommeren 1947 å ta saken i egne hender. Et omfattende amerikansk hjelpeprogram – den såkalte Marshallplanen – skulle bringe Europa på fote og sikre de demokratiske samfunnene mot politisk og sosial uro. Bak initiativet lå ikke minst frykt for at langvarig nød og fattigdom ville gi kommunismen grobunn. Opplegget for økt internasjonal integrasjon fikk dermed en bakgrunn av kald krig. Utviklingen av det økonomiske samarbeidet i vest ble en del av rivaliseringen mellom blokkene, et ledd i kappestriden mellom de to ideologiske systemer. Den sikkerhetspolitiske sammenhengen, og følelsen av å stå overfor en ytre trussel, styrket de impulser og krefter som trakk i retning av et tettere vestlig økonomisk samarbeid. Også i Norge virket behovet for trygghet og kulturell tilhørighet i vest samlende. De amerikanske planene for europeisk gjenreising ansporet på den ene siden regjeringen til å fremme sine egne moderniseringsplaner i en vestlig ramme og tilpasse seg en felles blandingsøkonomi. På den andre siden bidro vestorienteringen til at de borgerlige partiene sluttet opp om regjeringens moderniseringslinje.²

Hjelp til selvhjelp

Norges innveving i et vestlig økonomisk fellesskap kan på mange måter virke helt opplagt i dag. Det norske næringsmønsteret, de handelspolitiske tradisjonene og ønsket om rask vekst syntes til sammen å disponere for helhjertet deltagelse i det arbeidet som var i gang for å

---

² Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 154-155.

fremme økonomisk integrasjon i vår del av verden. Mer enn 80 prosent av Norges handel med utlandet foregikk med de vestlige landene som var medlemmer av Atlanterhavspakten (Pakten er traktaten som ligger til grunn for forsvarsarbeidet i NATO dannet 1949) og OEEC (Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid fra 1948). Regjeringen sluttet seg også tidlig til avtaleverket rundt Bretton Woods-systemet.³

3. FN

Sikkerhet og usikkerhet

De forente nasjoner (FN) var i virksomhet fra 24 oktober 1945. Norge satset helhjertet på en kollektiv sikkerhetsordning gjennom den nye verdensorganisasjonen (FN) som de seirende stormaktene samlet stilte seg bak etter andre verdenskrig. Det innebar først og fremst at norske myndigheter unnlot å ta klart standpunkt i den striden som utviklet seg mellom blokkene. Men regjeringen gjorde også forsøk på en mer aktiv innsats. Norske politikere og embetsmenn deltok med stor iver i anstrengelsene for å bygge opp samarbeidet i FN. Og hadde den første generalsekretæren i Trygve Lie. Norge var også eneste nordiske deltager i det vanskelige arbeidet med å få i stand en fredsavtale i Europa, hvor Sovjetunionen tørnet sammen med vestmaktene. Her besluttet regjeringen seg på fremme mellomstandpunkter og mildne frontene ved snart å støtte den ene parten, snart den andre parten. Slike anstrengelser for å begrense motsetningene kom til uttrykk i betegnelsen «brobyggingspolitikk», som ofte brukes for å karakterisere landets utenrikspolitiske linje i denne første fasen.⁴

Stormaktsledet nyorganisering

Det tyske overfallet på Norge i 1940 førte til en avgjørende vending i den alminnelige oppfatningen av Norges sikkerhetspolitiske behov. Overfallet brøt med forestillingen om at

---

³ Lange, *Samling om felles mål*, bind11, Norges historie, 159.

⁴ Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie,136.

nøytralitet kunne holde Norge utenfor en krig mellom stormaktene. Det viste også at hjelp utenfra var lite verdt uten militært samarbeid og gode forberedelser i fredstid. Den gamle småstats- og nøytralitetspolitikken mistet troverdighet. Alternativet til dette gav seg ikke selv. Nytenkningen av norsk sikkerhetspolitikk foregikk over en lang periode og gjennomgikk flere faser, og svingte mellom ulike løsninger. Likevel går det en linje fra London-regjeringens atlantehavspolitikken – som tok til orde for et forpliktende militært samarbeid med USA og Storbritannia – til Norges medlemskap i NATO. Da Trygve Lie lanserte fremførte atlantehavspolitikken i 1941, ble den møtt av betydelig motstand. Eksilpolitikere i Stockholm som blant annet Martin Tranmæl mente at et samlet Norden måtte være et hovedmål etter krigen.

Hjemmefrontens ledelse advarte også mot at Norge som eneste småstat skulle delta i militært samarbeid med stormaktene over Atlanterhavet. Opinionsen hjemme var ikke forberedt på en slik kursendring. Når atlantehavslinjen ble midlertidig forlatt, var det på grunn av det likevel ikke i første rekke norsk motstand, men stormaktenes egen holdning. I sin planlegging for etterkrigstidens verdensordning gikk de inn for å prioritere globale fremfor regionale sikkerhetsløsninger. Amerikanske myndigheter, med president Roosevelt i spissen, arbeidet fra 1943 for å opprette en ny verdensordning basert på samarbeid mellom stormaktene. Både Stalin og Churchill hadde tenkt i mer tradisjonelle baner, med en deling av verden i innflytelsesområder. De gav begge støtte til den nye modellen. Dermed ble FN grunnlagt med det mål å skape en stormaktledet og handlekraftig organisasjon for kollektiv sikkerhet. Norske myndigheter tilpasset seg raskt denne situasjonen. Når stormaktene i utgangspunktet valgte FN som sikkerhetspolitisk løsning, måtte Norge gjøre det samme. Brobyggingspolitikken som regjeringen gikk inn på i 1944/1945, representerte en erkjennelse av stormaktenes spesielle ansvar for å sikre freden. Den norske regjeringen arbeidet for at stormaktene skulle få «en formell og lovfestet innflytelse på verdensforholdene som svarer til deres større ansvar».

Norges representanter gikk inn for å gi stormaktene vetorett i FN, og hevdet at det måtte være i de små landenes interesse at stormaktene fikk spille en avgjørende rolle. Bare da kunne de påta seg ansvaret for den kollektive sikkerheten som de små land var særlig avhengige av. Dermed ble det en hovedsak å støtte ethvert skritt i retning av nærmere samarbeid mellom de ledende verdensmakter. Den norske regjeringen erklærte at den ville gjøre en aktiv innsats som den på noen måte kunne for å «hjelp til å overvinne den gjensidige mistenksomhet». Mens det internasjonale samarbeidet gjennom Folkeforbundet i mellomkrigstiden hadde vært basert på ideen om nasjonenes rett til selvstyre, ble makt og sikkerhet de sentrale forestillinger bak den nye FN-organisasjonen. Stormaktene skulle få en dominerende rolle, og organisasjonen måtte være i stand til rask og effektiv handling. Makten skulle ligge i sikkerhetsrådet, som fikk vid myndighet til å aksjonere så lenge de store var enige om det. Den sikkerhetspolitiske tankegangen som hadde ligget til grunn for Trygve Lies atlantehavslinje, kunne uten store problemer overføres til den nye verdensorganisasjonen.⁵

4. Brobyggingspolitikk

Internasjonale forutsetninger og negativt innhold

«Brobygging» har blitt den vanlige betegnelsen på norsk utenrikspolitikk fra den i andre verdenskrig sluttet, og frem til et tidspunkt som ikke er helt lett å fastlegge, men som ligger et sted i 1947, og visst vi holder oss til Utenriksdepartementet, i det andre halvåret.

Ordet brobygging kan lett vekke overdrevne tanker om aktiv og konstruktiv politikk fra norsk side, med sikte på å styrke og grunnfeste det samarbeidet mellom de allierte maktene som var grunnlagt i krig. Særlig mellom øst og vest-Sovjetunionen og USA, og som de burde kunne holde fram med i fredstid. Selvsagt sto dette som et ønskemål for den norske utenriksledelsen; men like selvsagt er det at et lite land ikke kan løfte siktet særlig høgt i slike saker. I den

---

⁵ Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 138-139.

sammenheng som her er aktuell, kommer særlig to sider av brobyggingspolitikken i forgrunnen.

Den ene siden har å gjøre med de internasjonale forutsetningene som må være til stede for at en slik norsk politikk skulle være formålstjenlig og mulig, og fra norsk side sett i samsvar med norske interesser. Dersom disse forutsetningene falt bort, eller ikke var tilstede i det omfang som synes nødvendig, så måtte norsk utenrikspolitikk revideres tilsvarende. Dette spørsmålet hadde tydeligvis utenriksledelsen for øye under den handlingsgangen som førte fram til det en kaller den kalde krigen. Den andre siden av saken er den at begrepet brobygging ikke bare inneholder tanken om positive tiltak etter for etter evne å fremme godt og fredelig samarbeid mellom maktene, men i høy grad og kanskje enda tydeligere, setter opp retningslinjer for hva en ikke kan gjøre – det en kan kalle den negative siden av brobyggingspolitikken.

Fra norsk tryggingspolitisk ståsted var brobyggings-konseptet formålstjenlig så lenge en kunne våge å stole på at det gav tilstrekkelig garanti mot aggresjon. Dette var mellom annet avhengig av hvordan forholdet mellom stormaktene utviklet seg, og av de konsekvenser stormaktspolitikken måtte få for Norge. Det var en hovedoppgave for Utenriksdepartementet (UD) å følge med i slike forhold. Men ut over denne stort sett analyserende oppgaven måtte UD være forberedt på mere konstruktive oppgaver, for de garantiene Norge hadde bruk for, kunne vanskelig gjøres håndgripelige med mindre de på en eller annen måte fikk utenrikspolitisk karakter.⁶

FN som garanti

I 1945 fantes det en garanti, eller iallfall en sikring, også mot isolert angrep, og svært mange håpet at den skulle vise seg både tilstrekkelig og varig, slik at spørsmålet kunne være løst en

---

⁶ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 20-21.

gang for alle. Slik at garantien som Norge trengte var skapt gjennom FN, som hadde til hovedmål å trygge freden. Likevel i pakten til FN var det rom for en liten tvil på dette punktet, nemlig i artikkel 51. Denne artikkelen regner klart med at medlemsstater kan komme opp i situasjoner der de bare har seg selv å stole på, og ikke kunne vite hvor lenge denne situasjonen ville vare.⁷

FN-paktens artikkel 51 sier: Intet i denne Pakt skal innskrenke den naturlige rett til individuelt eller kollektivt selvforsvar når et væpnet angrep er blitt foretatt mot et medlem av FN, inntil Sikkerhetsrådet har truffet de tiltak som er nødvendige for å opprettholde mellomfolkelig fred og sikkerhet. Tiltak som et medlem treffer under utøvelsen under denne rett til selvforsvar, skal øyeblikkelig meldes til Sikkerhetsrådet og skal ikke på noen måte innvirke på Sikkerhetsrådets myndighet eller plikt etter denne Pakt når som helst å treffe slike tiltak som det finner nødvendige for å opprettholde eller gjenopprette mellomfolkelig fred og sikkerhet.⁸

Denne sikringen var tjenlig og troverdig så lenge FN stod bak med den kraft som trengtes, og så lenge en kan regne med at Tryggingrådet ville handle hurtig og effektivt i påkommende tilfelle. Begge disse forutsetningene kunne falle bort.

Dersom det kom til væpnet konflikt mellom to stormakter som begge var medlemmer av FN, og dermed av Sikkerhetsrådet (alle stormakter i 1945 satt der), så kunne man fremdeles håpe på at det gamle resonnementet ville holde, at ingen av partene hadde råd til å la den andre få kontroll over Norge. Dermed var det norske sikkerhetsproblemet redusert til et spørsmål om hvordan hjelpen kunne bli mest effektiv. Det var i første rekke et spørsmål for fagmilitære, så lenge man tenker på militær nytteeffekt. Men det reiste et helt sentralt utenrikspolitisk spørsmål; var alle makter like velkomne som hjelpesmenn, dersom katastrofen skulle komme?

---

⁷ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 21.

⁸ Ellingsen, *Norge og NATO*, 1.

Dersom svaret var nei, hvordan skulle man tenke seg politiske utveier slik at man ikke havnet i allianser som måtte sees på som politisk uakseptable?

Om dette dilemmaet ville melde seg, det kom i høyeste grad an på den allmenne internasjonale utvikling, og hvordan norsk utenrikspolitikk kom til å plassere landet i den. På dette området fikk utenriksdepartementet helt sentrale oppgaver i tiden som fulgte. Var de internasjonale spenningene, som snart skjerpet seg til, av så alvorlig natur, og motsetningene så presise at man med alvor og realisme måtte tenke seg inn i en slik problematikk? Ved siden av Marshallhjelpen var det knapt noe spørsmål som kom til å oppta UD/regjeringen så sterkt som dette, i denne perioden.⁹

Dette var langt på vei et 1940-problempå nytt. Den gangen hadde regjeringen fulgt en politikk som utenriksminister Koht hadde formulert i det velkjente sitatet om at dersom det ikke fantes noen annen utvei til å stå utenfor, så måtte man iallfall komme inn på den rette siden. Dersom en like klar valgsituasjon skulle oppstå på nytt, hvordan kunne da en slik situasjon tenkes igjennom på forhånd? Kunne en gjøre faren mindre, dersom en i tide hadde formulert målsettinger for slike hypotetiske tilfelle?

Den makt som eventuelt skulle komme til hjelp, måtte først og fremst handle ut fra sine egne storstrategiske interesser, og legge avgjørende vekt på slike vurderinger for å gripe inn, slik at angrepsmakten ble hindret fra å kontrollere Norge. Hvor sterkt motiv av dette slaget kunne veie i en akutt krise, det ville ventelig avhenge av situasjonen. Kunne en slik situasjon forberedes politisk, og slik at Norge fikk tryggere garantier på den måten?

Ingen slike alternativer syntes påtrengende nære i 1945. De virket ikke engang sannsynlige.

Men det var viktig for de som hadde ansvar for utenrikspolitikken i Norge å følge den internasjonale utviklingen nøye. De forsikringene og garantiene som eksisterte, knyttet seg til

---

⁹ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 21-22.

FN, til dens autoritet og handlekraft. Den knyttet seg også til den evne til å forebygge krigsfare og sette i verk sanksjoner om det trengtes - i siste instans med militær makt.

Dersom disse garantiene skulle tape seg, og synes redusert til under det minimum som fra norsk side syntes sikkert, da var tiden inne for å kunne stille opp nye.¹⁰

Brobygging og blokker

Den negative siden av brobyggingspolitikken definerte Halvard Lange slik, første gangen han tok ordet offentlig som norsk utenriksminister (i Norsk Rikskringkasting 4.februar 1946):

«Som lojale medlemmer av FN må vi gjøre det vi evner for å være med å styrke tillitsforholdet landene imellom, det som den nye organisasjonen står og faller med, og derfor samarbeide med alle uten å være med i noen blokkdannelse». Ellers viste Lange til Trygve Lie's politiske linje, som senest var framstilt i Lie's tale ved generalforsamlingen i FN; Lange ville føre denne linjen videre. Han la også til den programmatisk vedkjenning til nordisk samarbeid som han kalte «helt selvfølgelig», og nevnte spesielt økonomisk og kulturelt samarbeid. Den grunnsetningen at Norge ikke skulle inn i noen blokk, ble fremført og utformet på mange måter. Men den knappe og fortettede form som her er sitert, burde strekke til for å vise utgangspunktet. Denne politikken ble avskrevet ved underskriften på NATO-charteret 4.april 1949. Dette var resultatet av de omvurderingene som utenriksledelsen hadde rådet til som en følge av «den kalde krigen». Lange formet etter hvert den klare mening som ble til en overbevisning, at forutsetningene for brobyggingspolitikken hadde falt bort, og at de garantier og sikringer som Norge hadde bruk for i sin tryggingsspolitikk, hadde falt bort. Begge disse forholdene fulgte av den utvikling som kvasset motsetningene mellom seierherrene fra den andre verdenskrig.

---

¹⁰ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 22-23.

Dette gjorde at FN fikk mindre tillit som beskyttelse, og mindre skikket til å løse konflikter som ellers kunne tenkes å utløse krig.¹¹

Stormaktsledet nyorientering

Brobyggingspolitikken betydde altså ikke at Norge vendte tilbake til den form for nøytralitetspolitikk som landet hadde i mellomkrigstiden. Den andre verdenskrig hadde ført til at nøytralitet fikk en negativ klang, og den formelt alliansefrie linjen regjeringen først valgte, var basert på et mer realpolitisk og pragmatisk grunnlag enn før. I bunnen lå den erfaring at landet trengte vestlig garanti for å kunne forsvare seg mot angrep. Grunnlaget for assistanse utenfra måtte etableres før en konflikt brøt ut. Men hvordan denne garantien skulle komme til uttrykk ble et praktisk og situasjonsbestemt spørsmål.

En blanding av ulike hensyn bidrog til å befeste brobyggingslinjen. Både frykt og håp spilte inn. Norge ønsket et godt naboskap med Sovjetunionen, mye som følge av det som skjedde under andre verdenskrig. Nevnes her kan frigjøringen av Finnmark, fordi den virket inn på norsk opinion. Man ønsket å videreføre disse forbindelsene etter andre verdenskrig. Videre ønsket man ikke å øke spenningen ved å ta åpent standpunkt i de stridsspørsmålene som utviklet seg mellom Sovjetunionen og de vestlige stormaktene.

Brobyggingslinjen kan samtidig sees som et utslag av den optimistiske stemningen som rådde grunnen etter andre verdenskrig. Håpet om å skape en bedre verden var tilstede når det gjaldt internasjonale forhold. Dette virket også samlende innenrikspolitisk.

De optimistiske vurderingene av FN-systemets muligheter for å gi Norge den nødvendige sikkerhetspolitiske garanti, ble styrket av den tillit stormaktene i en tidlig fase viste landets representanter. Med sterk støtte fra Sovjetunionen og USA ble utenriksminister Trygve Lie

---

¹¹ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 23-24.

våren 1946 valgt til FNs første generalsekretær. Dette ga grunnlag for at Norge skulle spille en rolle som formidler eller «brobygger» mellom stormaktene også i andre sammenhenger.¹²

Situasjonsbestemt dobbeltspor

Brobyggingspolitikken tok utgangspunkt i Norges geografiske dobbeltstilling som utpost i Vest-Europa og som Sovjetunionens nabo. Det førte til en spenning mellom den offisielle utenrikspolitiske linjen og landets praktisk forsvarspolitiske orientering. Parallelt med håpet om forsoning mellom stormaktene måtte myndighetene forberede seg på konflikt og bygge opp et forsvar som kunne stå imot mulige angrep. Sikkerhetspolitikken fikk en viss tvetydighet ved at Norge kombinerte diplomatisk alliansefrihet med militær oppbygging i nært samarbeid med Storbritannia. Krigserfaringene innebar også en bevissthet om at Norge ikke måtte bli stående alene hvis det skulle bli utsatt for angrep. Avtaler fra krigsårene førte til at Storbritannia leverte det aller meste av våpen og utstyr som skulle til for å bygge opp det norske forsvaret i den første etterkrigstiden. Norske offiserer fikk også sin opplæring på De britiske øyer eller av britiske offiserer som kom for å trene dem i Norge. Dermed oppstod det som har vært kalt en «funksjonell binding» til den nærmeste av de vestlige stormakter. Mens Norge på det utenrikspolitiske plan førte en alliansefri politikk, ble viktige deler av landets militærvesen på denne måten nær knyttet til en av de sentrale vestmaktene gjennom et teknisk og operativt samspill med langsiktige virkninger.

Så lenge det var mulig å opprettholde forestillingen om at samarbeidet mellom stormaktene kunne bli solid nok til å gi kollektiv sikkerhet, følte ikke norske myndigheter noe påtrengende behov for å avklare forholdet mellom utenriks- og forsvarspolitikken. Både utenrikspolitisk og innenrikspolitisk syntes det fordelaktig å skyve problemet foran seg. Likevel var det behov

---

¹² Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 139-140.

for en reserveposisjon, noe å falle tilbake på hvis det skulle vise seg at forutsetningen for den alliansefrie FN-politikken sviktet.

Den andre verdenskrig hadde vist at stormaktene bestemte Norges skjebne. Svært få trodde det var mulig å finne sikkerhet uten et organisert samarbeid med andre stater. Spørsmålet var hvilken form for samarbeid som ville gi størst trygghet når Norge ble liggende i krysningspunktet mellom de to maktblokkene som utviklet seg. Ble motsetningene satt på spissen, kunne det tenkes flere alternativer. Sviktet forståelsen mellom stormaktene, måtte man foreta en avveining mellom vestlig tilknytning og en form for nordisk mellomløsning. Her var holdningene i Norge preget av skarpe motsetninger.

Balansepolitikken i brobyggingstiden løste problemet gjennom en form for «vente og se»-tilnærming. Så lenge situasjonen tillot det, prøvde norske myndigheter å medvirke til at stormaktene ordnet seg imellom slik at de sammen kunne ta ansvaret for en global sikkerhet. Det førte til at Norge stadig oftere måtte unnlate å ta standpunkt til stridsspørsmål mellom dem.¹³

5. Marshallplanen

Den annen verdenskrig hadde tilført Europa svære slag og sår. Høsten 1946 hadde en rekke europeiske land likevel gjort framskritt i retning av industriell gjenreising. Så kom vinteren 1946–1947 som var en av de verste i manns minne. Kornarter som ble sådd på etteråret og skulle høstes sommeren etter frøs bort eller ble tatt av flommen som satte inn etter vinterstormene. Kull kunne ikke transporteres på grunn av at snø blokkerte jernbanen. Fabrikkene måtte stoppe på grunn av mangel på brensel. Sommeren etter kom tørken. Da var det klart at gjenreisningen ville bli sinket, og levestandarden senket, dersom ikke hjelp kunne komme utenfra. USA var det eneste land som kunne yte slik hjelp i større målestokk. Høsten

---

¹³ Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 140-141.

1947 var lån og reserver på det nærmeste brukt opp. Land etter land måtte skjære ned sin import og iallfall redusere veksten. Gjenreisningen i Europa fant seg i faresonen. Under utenriksministerkonferansen i Moskva i mars–april 1947 kom ikke stormaktene nærmere løsningen av de problemene som fredsslutningen med Tyskland og Østerrike innebar. Den måten den russiske regjeringen trakk forhandlingene i langdrag på, skapte i USA en oppfatning av at Sovjet-samveldet ikke ønsket et samlet Tyskland og et Europa som samarbeidet fritt. USA mente at Sovjet-samveldet ønsket å bygge ut Øst-Europa som en økonomisk og militær blokk.

Dette var den økonomiske og politiske situasjonen i Europa da den amerikanske utenriksministeren Marshall holdt en tale 5.juni 1947 på Harvard-universitetet utenfor Boston i USA.

Talen handlet om den alvorlige situasjonen som verden befant seg i og grunnene til dette.

Deretter gikk han over til å kartlegge årsakene til at gjenreisningen var blitt satt så sterkt tilbake i en rekke land. Så vendte Marshall seg mot framtiden. Han la fram en helt ny problemstilling når det gjaldt gjenreisningen i Europa og den rolle USA kunne spille. Hovedpunktene her var dette: Europa måtte ha hjelp i de kommende tre eller fire år for å unngå et sammenbrudd.

Politikken var hverken anti-russisk eller anti-kommunistisk. Den amerikanske hjelpeplanen kunne ikke være stykkevis og delt, men ta sikte på en alminnelig og varig gjenreisning. USA ville samarbeide med enhver regjering som ønsker å delta i gjenreisningsarbeidet. Likeså ville de motarbeide alle som prøvde å motarbeide dette arbeidet. USA ville hjelpe til å formulere et felles gjenreisningsprogram, som om mulig måtte bli utarbeidet av alle nasjoner i Europa. Likeså å hjelpe til med å føre det ut i livet, så langt de amerikanske ressursene strakk til.

Til slutt kom kjernen i Marshalls framlegg: Europa måtte ta initiativet. USA kunne yte hjelp til Europa, men de kunne ikke gjenreise verdensdelen. Det var det bare de europeiske folkene

som kunne gjøre selv. Og de måtte gjøre det i hardt arbeid om det amerikanske folket skulle være villig til å yte sitt. Hva amerikanerne framfor alt fryktet, var at Europa skulle gå inn i en periode av økonomisk og sosial oppløsning som la verdensdelen åpen for den russiske bolsjevismen.

Men omfanget av planen sa Marshall ingenting om. Hva han gjorde seg til talsmann for var noe mer enn et nødhjelpsprogram. Marshall ønsket en langsiktig plan for varig gjenreisning, en plan som det ville ta måneder å få vedtatt, og som det ville ta år å føre ut i livet.

Marshall medelte 12.juni 1947 at han tenkte på hele Europa vest for Asia, og spesielt nevnte han Sovjet-samveldet og Storbritannia. Storbritannia og Frankrike erkjente den 18. juni 1947 at alle tiltak skulle bli gjort i samarbeid med FNs økonomiske kommisjon for Europa. Dette var en innrømmelse til Sovjetunionen. Bare få dager senere gjorde Storbritannias utenriksminister Bevin ende på Trygve Lies håp om at Marshallplanen skulle bli ført ut i livet gjennom FN. Den amerikanske regjeringen var like opptatt av å gå utenom FN, hvor Sovjet-samveldet kunne sabotere gjenreisningsplanen. Den 26. juni 1947 kom en russisk delegasjon til et møte med Storbritannia og Frankrike Man øynet et håp, men samtalene førte ikke fram. Og russere dro 2. juli 1947 uten noen avtale. Begrunnelsen var at den britiske og franske utenriksministeren hadde kommet til enighet med USA bak ryggen på den russiske regjeringen. Da den russiske utenriksministeren nektet å samarbeide i den videre utformingen av hjelpeprogrammet, besluttet de to andre utenriksministrene å gå i gang uten russisk hjelp. Innbydelser til konferansen 12.juli 1947 ble sendt ut til alle land i Europa unntatt Spania. Alle øst-europeiske land ble nektet å være med på konferansen av Sovjetsamveldet. Det samme ble Finland. De 16 vest-europeiske landene møtte på møtet i Paris 12. juli 1947. Tyskland var ikke direkte representert på konferansen, okkupasjonsmaktene ga opplysninger om behov og hjelpekilder i Tyskland. På slutten av august 1947 ble det nevnt at de 16 landene hadde anslått sine behov for amerikansk hjelp i en fireårsperiode til 29,1 milliarder dollar. Det amerikanske

utenriksdepartementet som regnet med at det ikke ville være mulig å få kongressen til å godta et så stort beløp, svarte med å oppfordre «samarbeidskomiteen» til å stille «fornuftige og realistiske krav». Det ble sterkere presisert hva de 16 landene kunne ta på seg av forpliktelser. Den endelige beslutningen fra Pariskonferansen ble derfor ikke ferdig til undertegning før 22. september 1947. Etter at rapporten var undertegnet, ble den sendt over til den amerikanske kongressen. Den 27. september 1947 offentliggjorde Samarbeidskomiteen det programmet den hadde arbeidet ut som en 4-årsplan for gjenreisningen av Europa.¹⁴

Fredag 19. desember 1947 la presidenten så fram sitt budskap til kongressen om hjelpeprogrammet for Vest-Europa som skulle strekke seg over 4 år og 3 måneder, til sammen skulle beløpe seg til 17 milliarder dollar.¹⁵

6. Marshallhjelpen

Da frontene hardnet til fra 1947/1948, markerte likevel Norge sin tilhørighet i den vestlige verden ved å slutte seg til organisasjonene samarbeidet som ble etablert for å utvikle et økonomiske og militære samarbeidet som skulle demme opp for Sovjetsamveldets innflytelse. Tilslutning til det amerikanske hjelpeprogrammet, «Marshallplanen», og Organisasjonen for europeisk økonomisk samarbeid (OEEC) fra 1948, viste myndighetenes vilje til å delta i en økonomisk og politisk samordning mellom land med markedsbaserte regimer.¹⁶

Marshallhjelpen ble noe langt mer enn et økonomisk og psykologisk bidrag til økonomisk gjenreisning av Europa. Den la også grunnlaget for nære og tillitsfulle politiske forbindelser mellom USA og Vest-Europa (inkludert Norge). Dette er kanskje den viktigste langsiktige virkningen av Marshallplanen. USA og Vest-Europa ble partnere økonomisk og politisk på

---

¹⁴Arbeidernes opplysningsforbund, *Marshall-planen*, 6-15.

¹⁵Arbeidernes opplysningsforbund, *Marshall-planen*, 28.

¹⁶Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 136.

en helt annen måte enn de hadde vært i mellomkrigstiden.¹⁷

Det vil si at Marshallplanen ikke bare var et økonomisk hjelpeprogram, men vel så viktig et politisk program i den (gryende) kalde krigen.

7. Nato VS Norden

Det vanskelige valget

Fra 1947 ble det stadig vanskeligere å opprettholde en slik vurdering. Borgerkrig i Hellas, der Sovjetunionen støttet en kommunistorientert partisanbevegelse, og likeså etablering av Moskva-kontrollerte «folkerepublikker» i Bulgaria, Romania, Ungarn og Polen skapte økende frykt for sovjetisk ekspansjon.

USAs president lanserte på sin side den såkalte Truman-doktrinen. En forpliktelse til å støtte «frie folk» som gjorde motstand mot press utenfra eller mot» væpnede mindretalls forsøk på å ta makten. Usedvanlig harde oppgjør mellom USA og Sovjet i FNs hovedforsamling høsten 1947 førte til frykt for at organisasjonen skulle gå i oppløsning. Det ble i alle fall klart at tanken om FN som et sentralt samarbeidsforum for stormaktene måtte oppgis.

Forestillingen om én verden var erstattet av todeling og uforsonlig rivalisering.

Grunnleggende uenighet preget alle sentrale saker. Likevel motsatte den norske regjeringen seg mot å legge om Norges utenrikspolitiske linje. Håpet var at hvis bare stormaktene kunne bli enige om en fredsavtale med Tyskland, Østerrike og Japan, ville de andre brikkene falle på plass. Men det kom aldri noen felles fredsordning. Striden mellom stormaktene om hvordan Tyskland skulle behandles, førte derimot til full konfrontasjon. Utformingen av en sikkerhetspolitisk løsning under nye rammebetingelser tvang seg fram. I januar 1948 inviterte Storbritannias utenriksminister til samarbeid mellom de demokratiske landene i Vest-Europa

---

¹⁷ Ellingsen, *Marshallhjelpen 50 år*, 13.

til å stå imot det han oppfattet som en kommunistisk trussel fra øst. Noen måneder senere foreslo Sverige at det skulle dannes et nøytralt skandinavisk forsvarsforbund. Selv om regjeringen ikke ville, måtte de forholde seg til valget mellom en vestlig tilknytning og et frittstående nordisk samarbeid.¹⁸

Sikkerhets-, utenriks – og forsvarspolitik

Hvordan kunne det bygges opp et så effektivt forsvar at en aggressor måtte gå ut fra at det ville bli brukt til å forsvare seg? Etter 1945 syntes det uten videre innlysende på rent almene premisser, at forsvarspolitik og utenrikspolitik ikke kunne drøftes isolert, eller såpass uavhengig av hverandre som det delvis hadde vært tilfelle før andre verdenskrig. Det var også allment akseptert at utenrikspolitikken selvsagt måtte sette de almene rammene omkring forsvarspolitikken, og i så måte være overordnet. Dette så lenge det var spørsmål om å avveie generelle politiske vurderinger og målsettinger mot det en kunne kalle forsvarsteknologiske synspunkt. Men forsvarspolitik kunne ikke være en funksjon av utenrikspolitik. I visse sammenhenger måtte rent forsvarstekniske og forsvarspolitiske synspunkter ha stor, og kanskje avgjørende vekt. Dette var spesielt tilfelle når det gjaldt å bygge opp et norsk eksistensforsvar. Hva skulle til av utstyr og øvelse, for å kunne trygge landet militært mot krigsfare, og i verste fall yte motstand mot aggresjon? Dette var på langt på vei et regnestykke for militære. På den andre siden syntes det innlysende at selv en rent fagmilitær kalkyle i slike spørsmål uten videre måtte bygge på temmelig presise forutsetninger vedrørende forholdet til andre makter.¹⁹

---

¹⁸ Lange, *Samling om felles mål*, bind 11, Norges historie, 141-142.

¹⁹ Skodvin, *Norden eller NATO?*. 25-26.

Sikkerhet under konflikt mellom andre makter

Det er et aksiom Norge ikke alene kunne føre eksistenskamp mot en stormakt i særlig lang tid uten å få hjelp utenfra. Derimot kunne et norsk forsvar gjøres sterkt nok til å holde ut, under noenlunde heldige forhold, til å kunne få hjelp fra den andre parten i en eventuell konflikt mellom stormaktene. Denne tankegangen bygde på en rekke forutsetninger. Disse har krav på omtale fordi de gav utgangspunkt for viktige sider av drøftingene i 1947–1949.

Resonnementet gjelder bare for det tilfellet at Norge skulle bli innblandet i en konflikt som alt var i gang utenfor landet, slik det for eksempel skjedde i 1940. I så fall skulle det tenkes en avgrenset konflikt i form av et isolert angrep mot norsk territorium, slik at norske styrker kom i strid med en makt som ikke var i krigstilstand med noen annen motstander. Så var der altså ingen slik nær automatisk alliert å vente hjelp fra. Militær støtte utenfra ville da bare være sannsynlig dersom en tredje makt kom til assistanse ut fra sine egne livsviktige interesser, eller av andre svært viktige grunner. Dersom en norsk forsvarsstrid skulle kunne føres med håp om å sikre norsk selvstendighet også i et slik tilfelle, så måtte det eksistere spesielle garantier eller forsikringer.

Her ligger det et grunnleggende skille mellom svensk og norsk problematikk i tiden like etter 1945. For Sverige kunne i langt høyere grad stole på sin vilje og sin evne til både å forebyggekrigsfare og avverge aggresjon mot egne krefter. Såfremt ikke altfor uheldige forhold skulle spille inn. Om det var teoretisk eller praktisk mulig for Norge å nå opp på et lignende nivå – det kunne knapt noen svare på uten å spå i fremtiden. Spørsmålet ble helt sentralt i de nordiske forsvarsdrøftingene.

Etter hvert som brobyggingspolitikken tok til å være utrygg, fordi de internasjonale forutsetningene ikke lå faste lenger, var det en viktig oppgave for utenriksledelsen å følge nøye med i internasjonal politikk. Dette for å konstatere om og når en spenningstilstand var nådd som tvang til omlegging av norsk utenrikspolitikk. Norske interesser talte sterkt for at

dette ikke ble gjort før det var tvingende nødvendig. Mellom annet kunne en norsk fristelse på å gardere seg i en internasjonal krise, være med å skjerpe denne tonen. Dermed økte faren for at utenrikspolitikken til Norge ble tolket som provokatorisk overfor en av maktene. Radikal utenrikspolitisk omvurdering og nyorientering kunne vanskelig være aktuelt før det viste tydelig seg at faren kunne bli akutt. En slik situasjon meldte seg, etter norsk vurdering, først ved månedsskiftet februar–mars 1948.²⁰

8. Krisesyntom og krisetiltak mars–april 1948

Tsjekkoslovakia og Finland

Den 18.februar 1948 kom de første meldingene om regjeringsskifte i Tsjekkoslovakia. Den 20. februar vistes det tydelig at en stor omveltning i Tsjekkoslovakia tok til, eller rettere sagt var i full gang. De ikke-kommunistiske regjeringsmedlemmene gikk ut av regjeringen. Under slike forhold at ingen kunne ha noen illusjoner om at dette var en vanlig og normal utskifting. Den 25.februar godkjente president Benes regjeringen Gottvald.

Der er fullstendig på det rene at disse hendene ble grunnleggende for det skiftet som nå fulgte i norsk utenrikspolitikk. Her er det snakk om så dramatiske og innholdsrike hendinger at det måtte virke nær sagt momentant. Sin fulle vekt fikk det like vel først da Finlands forhold til Sovjetunionen på dramatisk skiftet karakter. Dette var i emning i de samme dagene, og utenriksdepartementet mottok mange meldinger fra nordiske og andre stasjoner om at viktige hendelser var i vente. Krisen ble først akutt den 28.februar, da Stalins brev til Finland ble offentliggjort. Det inneholdt forslag om finsk-sovjetiske forhandlinger med tanke på å få i stand en ny finsk-sovjetrussisk militær avtale.

Slik var situasjonen da de nordiske utenriksministrene møttes i Oslo 23. og 24.februar 1948. Den tsjekkoslovakiske omveltningen var i gang, og Finlands krise var under utvikling. Det lot

---

²⁰ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 26-28.

seg ikke gjøre å slutte direkte fra denne allmenne situasjonen til de drøftinger som gikk for seg på utenriksministermøtet. På saklisten stod mellom annet Marshall-planen og nordisk økonomisk samarbeid. Det siste var svært problemfylt. Men i den situasjonen som nå var i full utvikling, kan det knapt synes uventet at samtalene gikk noe ut over dette mere avgrensede emnet. Her kom nemlig spørsmålet om nordisk forsvarssamarbeid opp, og det var den norske utenriksministeren som reiste det. Han gjorde forslag om å ta opp til drøfting hvordan de nordiske land eventuelt kunne hjelpe og supplere hverandre også militært.²¹

Da utenriksministrene møttes igjen i København i midten av mars 1948, var spørsmålet igjen oppe, men fremdeles uten at det kunne formes retningslinjer for praktiske tiltak. De viktige hendene i dette tidsrommet, fra midten av februar til mars, det vil si de som førte utviklingen inn i nye faser, gikk for seg på en annen sektor. De lå mellom Norge og vestmaktene. De hang direkte sammen med påtrengende problem som reiste seg for regjeringen i beredskapspolitikken etter kuppet i Tsjekkoslovakia og den finsk-russiske avtalen. Utviklingen i Tsjekkoslovakia og Finland førte til at utenriksministeren henvendte seg rett til Storbritannia og USA, gjennom ambassadene i Oslo. Dette for å det på det rene hvordan stormaktene ville stille seg om Norge skulle komme opp i en lignende situasjon.

Dette var et uvanlig initiativ etter norske forhold. Bare dramatiske hendinger kunne forklare at dette ble gjort. Utenriksminister Halvard Lange har selv gjort utførlig greie for de første innholdsrike dagene i første halvparten av mars 1948. Emnet har i det hele spilt en stor rolle i diskusjonen om hvordan Norge til slutt kom med i NATO.

Skulle det tenkes noen presis og akutt fare for Norge, så måtte den være av samme sort som det Finland nå ble utsatt for. Den norske uroen gjaldt først og fremst, det tenkte tilfellet at Sovjet kunne stille lignende krav som til Norge.

---

²¹ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 90-91.

Det virket både fjernt og nesten utenkelig at noe lignende skulle kunne skje i Norge som i Tsjekkoslovakia. Omveltningen i Tsjekkoslovakia endret knapt de strategiske problemstillingene, så langt det gjaldt Norge. Hendingene i Praha fikk først og fremst innenriks politisk ettervirkning i Norge. Det virket sterkt til å isolere kommunistpartiet, og førte til uvanlig sterke meningsytringer i den sammenhengen. Sterkest virket det inn på statsminister Einar Gerhardsen. I klare vendinger pekte han på den rolle som kommunistene hadde spilt i omveltningen, og advarte mot kommunistisk kupp-tankegang. Like etter ble det etablert en spesialkomite for utenrikssaker i Stortinget, slik at utenrikskomiteen med kommunistrepresentasjon, ikke ble informert fra Utenriksdepartementet om den utenrikspolitiske situasjonen.

Men det var hendingene i Finland som skapte politisk uro og var årsaken til militære beredskapstiltak i Norge. Stortinget vedtok en ekstra bevilgning på 100 millioner kroner til forsvaret.²²

Man kan også se på hendingene i Tsjekkoslovakia og Finland fra en annen side. De to begivenhetene er frem til våre dager blitt sett på som årsaken til at «det brobyggende lille Norge» fant å måtte oppgi nøytraliteten og inngå i en militærallianse med vestmaktene. De to begivenhetene i februar 1948 var imidlertid ikke årsaken til, men påskudd for en rask avgjørelse i en sak der motstanden i regjeringen og stortingsgruppen var stor. Og hensikten heller middelet.

Den 25.februar 1948 tok det tsjekkosllovakiske kommunistpartiet makten i Praha. Det skjedde uten sovjetiske inngrep. Det var på det tidspunkt ingen sovjetiske styrker på tsjekkosllovakisk jord. Kommunistpartiet benyttet sine posisjoner i parlamentet, regjeringen, fagforeningene og brede lag av de intellektuelle til å ta makten. NKP støttet maktovertagelsen.

---

²² Skodvin, *Norden eller NATO?*, 91-92.

Hendelsene i Praha utløste en bølge av anti-kommunisme, og «etter Tsjekkoslovakia er det vår tur», kunne ryktet fortelle. Dette som om Tsjekkoslovakia hadde vært utsatt for et sovjetisk angrep.

Den 29.februar 1948, altså umiddelbart etter kuppet i Tsjekkoslovakia, holdt statsminister Einar Gerhardsen en tale på Kråkerøy ved Fredrikstad. Der rettet han et voldsomt angrep på de norske kommunistene.

Med Kråkerøytalen forsterket Gerhardsen den massestemning av angst og uro som var i gang under utvikling i Norge. Men den politiske og militære situasjon i Europa ga ikke grunnlag for å sidestille Norge med Tsjekkoslovakia. Dette blant annet fordi Vesten hadde avskrevet Tsjekkoslovakia som sovjetisk «interessesfære», mens et angrep på Norge etter all sannsynlighet vil føre til en storkrig Sovjetunionen ikke kunne ta.²³

Når det gjelder Sovjets forhold til Finland så kan man også se det på en annen måte enn som et utidig press for å få igjennom en forsvarsavtale. Den 23.februar 1948 fikk Finlands president Paasikivi et personlig brev fra Stalin. Det omhandlet at Finland var det eneste naboland som Sovjetunionen ikke hadde sluttet noen endelig fred med, stilt overfor en eventuell ny tysk aggresjon. Romania og Ungarn hadde tidligere sluttet seg til en liknende akt med Sovjetunionen. Forhandlingene om pakten startet i Moskva 25.mars. Den 6.april 1948 ble det undertegnet en vennskaps- og støttepakt mellom de to land. Dermed hadde Sovjetunionen garantert sin vestgrense mot de tidligere fiendeland under andre verdenskrig.²⁴

---

²³ Enholm, *Bak fasaden*, 43-44.

²⁴ Enholm, *Bak fasaden*, 47-48.

9. Valget mellom vestlig tilknytning og et frittstående nordisk samarbeid

Det skulle gå mer enn et år før man fikk avklaring på dette valget. Underveis ble prosessen preget av grunnleggende usikkerhet og tvil. Både i befolkningen som helhet, i arbeiderbevegelsen som satt med det politiske ansvaret, og innen regjeringen var det ulike holdninger. Tilhengere av vestorientering ble til slutt stående mot tilhengere for et nordisk forsvarsforbund. Noe av vanskeligheten besto i at den løsningen de fleste ønsket, ikke lot seg gjennomføre. Den beste løsningen på Norges sikkerhetsproblem, slik regjeringen så det, var et skandinavisk forsvarsforbund med garanti fra USA og Storbritannia om hjelp i tilfelle krig. For de ansvarlige for rikets sikkerhet, hadde det stor betydning at hjelpen kunne planlegges på forhånd. Dette med leveranser av utstyr og militære stabsøvinger med vestmaktene allerede i fredstid. Erfaringen fra 1940 tilsa at dette måtte til for å gjøre en garanti effektiv. Fullt medlemskap i en vestlig allianse var det få som ønsket i utgangspunktet. I arbeiderbevegelsen var det sterke motforestillinger mot å bli knyttet for nær til «de superkapitalistiske atlantiske makter», som Halvard Lange uttrykte det et halvt år før han ble utenriksminister i 1946. Det ble også ansett som viktig å slippe militære bindinger utenfor norsk territorium. Slik ønsket norske myndigheter å få flest fordeler av en åpning mot vest. Dette uten tyngende motytelser. Et militært samarbeid med Sverige framsto som fristende for regjeringen av ideologiske strategiske årsaker. Både på grunnplanet og i ledelsen fantes det sterk sympati for å utvikle et nordisk fellesskap. Blant annet fordi sosialdemokrater satt med regjeringsmakt i alle skandinaviske land. Strategisk ville et samordnet forsvar gi større dybde og bety økt trygghet mot faren fra øst.²⁵

April måned 1948 ga mulighet til tryggingpolitisk omvurdering i Norge. Dessuten kom det inn opplysninger om amerikansk syn på Brusselpakten, og de var til dels så prinsipielle at de

---

²⁵ Lange, *Samling om felles mål, bind 11*, Norges historie, 142.

kunne gjøres gjeldende for en Atlanterpakt visst den kom i stand. Utenriksminister Lange ga en oppsummering i hemmelig stortingsmøte 8.april 1948, og opp igjen offentlig i Militære samfunn i Oslo 19.april 1948.

Sett under et virket utviklingen i April 1948 et klart inntrykk av at Norge nå orienterte seg mot vest og søkte støtte der. Dette var trolig hovedgrunnen til at den svenske utenriksministeren tok initiativet til nordiske drøftinger ved månedsskiftet april/mai 1948.²⁶

Utenriksminister Lange tok også i Stortinget 8.april et fast punkt: «Vi har ment at det skal være tungtveiende grunner til før vi velger en linje som kan føre oss bort fra Danmark og Sverige eller fra en av dem. På den andre siden må vi være klar over de militær-politiske problemer og de sikkerhetsproblemer hver av de tre nordiske land står overfor, ikke er identiske. Dette skaper vansker i arbeidet for å nå fram til en felles linje».

Isolert nøytralitet var så godt som mulig uten talspersoner. Men mange nye veier tok til å vise seg:

- Utvidet nordisk samarbeid.
- Tilslutning til Vestunionen.
- Europeisk tredje styrke.
- Britisk-Skandinavisk nord union.
- Garantier fra utvidet vestunion til et frittstående Norden.
- Tilslutning til det atlantiske fellesskap som var i emning.

I talen 8.april nevnte utenriksminister Lange alle disse aktuelle tema, unntatt det siste. Dette på grunn av taushetsplikt etter samtalen med den britiske utenriksminister Bevin etter deres samtale i Paris under møtet om Marshallhjelpen 15.mars 1948.²⁷

---

²⁶ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 113.

²⁷ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 120.

Videre kan nevnes at den norske utenriksminister Lange og den svenske utenriksminister Undén hadde et møte med statsminister Gerhardsen og forsvarsminister Hauge om forsvarssamarbeid. Fra svensk side var det klart formulert at det som skulle utgreies nærmere, var et forsvarssamarbeid til forsvar av nordisk nøytralitet. Dette skulle være utgangspunktet og målsettingen. I begge samtalene gjorde de norske deltagerne det like klart at de ikke kunne binde seg til dette som et vilkår på forhånd. For sin egen del la Lange vekt på at de tre skandinaviske statene ikke var noen stor og selvberget region, selv om militære ressurser og forsvarsproduksjon kunne samordnes i stort omfang. Utgreiingen kunne lett gi som resultat at de tre skandinaviske statene var sterkt avhengig av hjelp utenfra. I så fall ville et nordisk nøytralitetsforbund ikke ha noen virkelig militær styrke som kunne trygge Norge fullt ut. Men konklusjonen var likevel at en på norsk side gjerne skulle gå inn i et felles gransknings- og utgreiingsarbeid. Det måtte bare skje uten at en satte opp forhåndsvilkår for diskusjonen.

Lange nevnte for Undén at han fant det naturlig at man fra norsk side orienterte vestmaktene om at en nordisk utredning var i emning. Tillitsforholdet, først og fremst mellom Norge og Storbritannia, var av en slik art både diplomatisk og politisk at det var viktig for den norske utenriksledelsen. Det var viktig å varsle om dette, da Norge allerede hadde satt i gang viktige sonderinger i Storbritannia og USA.

Resultatet av denne utredningen i Norden burde legges frem for de tre nordiske regjeringene snarest og senest innen 1.oktober 1948. Oppdraget til denne komiteen var utformet slik i det norske utkastet: «I ønsket om å bygge ut det skandinaviske samarbeidet utover det tradisjonelle kulturelle og økonomiske, og dermed bidra til det alminnelige arbeid fred og sikkerhet, og med særskilt sikte på å trygge landenes frihet og uavhengighet. Likeså at den danske, norske og svenske regjering gjennom et felles utredningsarbeid undersøker a.

mulighetene for b. hensiktsmessigheten av og c. formene av de gjensidige forutsetninger for et regionalt utenrikspolitisk og militært samarbeid med prinsippet i FNs pakt artikkel 52».²⁸

«FNs pakt Artikkel 52. punkt 1) Intet i denne pakt utelukker regionale ordninger eller organisasjoner til behandling av slike spørsmål vedrørende opprettholdelsen av mellomfolkelig fred og sikkerhet som egner seg for regional behandling under den forutsetning at slike ordninger eller organisasjoner og deres virksomhet er i samsvar med FNs formål og prinsipper».²⁹

USA og det nordatlantiske perspektivet

Amerikansk politikk medvirket på avgjørende måte til å skape det politiske klimaet som skulle løse Norge sine sikkerhetspolitiske problem. Storbritannia sto også fremdeles som en stormakt for Norge. Den funksjonelle tilknytningen virket til å holde denne følelsen vedlike, og da faresignalene gikk i mars 1948, gikk utenriksminister Lange tanke først til Storbritannia. Det var den britiske ambassadøren som straks viste til USA, og lot Lange forstå at Storbritannia i det hele ikke tok opp viktige militærpolitiske spørsmål til drøfting uten i nært og intimt rådssamarbeid med de amerikanske allierte fra andre verdenskrig, og gjennom de samme kanalene fra den gangen.

Den samme dramatikken som hadde skapt så stor uro i Danmark og Norge, virket til å løfte det norske problemet fram i dagen i USA. Dette også fordi Vestunionen konstituerte seg i den samme tiden, og lett kunne legges inn i velkjente amerikanske tankeganger som ønsket samarbeid og helst samling i Europa. Dette kom knapt men tydelig til orde i Trumans budskap til kongressen 17.mars 1948. Han nevnte hvordan mange politiske omstendigheter hadde gått for seg i Øst- og Sentral-Europa, til skade for politisk selvstendighet og demokratisk

---

²⁸ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 132-134.

²⁹ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 192-193.

styringsform. Tragedien i Tsjekkoslovakia kom som et sjokk, og «nå ble det lagt press på Finland, som satte hele den skandinaviske halvøya i fare».³⁰

I slutten av april 1948 reiste en delegasjon til USA for å ha forhandlinger om amerikansk kreditt til forsvarsmateriell og lignende. Møtet førte ikke til noe nevneverdig praktisk resultat, men fikk en sympatisk mottaking og det var den første kontakt av dette slaget mellom amerikansk og norsk forsvarsledelse etter andre verdenskrig.³¹

Den rollen som USA måtte komme til å spille i slike sammenhenger, fikk regjeringen på ny lagt på sinnet når Winston Churchill gjestet Oslo 11. til 15.mai 1948. Han sa blant annet i uformelle samtaler med statsminister Gerhardsen og forsvarsminister Hauge at han var ikke i tvil om hva som kunne trygge Norge, nemlig å tilslutte seg til Vestunionen. Han regnet med at den skulle utvides, iallfall kom han på ny inn på den amerikanske garantien som trengtes, etter hans mening. Amerikanerne ville ikke tillate at Norge ble utsatt for et angrep. Han rådet sterkt til at Norge så snart som mulig tok opp forhandlinger med USA om en garanti for at angrep på norsk territorium ville bli regnet som en krigsårsak. Da Gerhardsen og Hauge spurte om ikke «enighet i Norden som det første skritt ville være den rette kurs», svarte Churchill at det var han ikke enig i. Nordisk forsvarssamarbeid på nøytralitetens grunn hadde ikke noen realpolitisk grunnlag med mindre en først hadde konstatert at USA ikke kunne ta på seg noen garanti.³²

Da USA ble mere fremtredende i verdenspolitikken førte det til at man ikke bestandig visste hvilken politikk som var aktuell fra amerikansk side. En sosialdemokratisk regjering i Norge kunne bedre finne seg til rette med Storbritannia under Labour-styret enn med det kapitalistiske USA.

---

³⁰ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 155-156.

³¹ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 158.

³² Skodvin, *Norden eller NATO?*, 159-161.

Dette hadde utenriksminister Lange sagt til den amerikanske ambassadør Bay.

Derfor fikk Vandenberg-resolusjonen mye å si når den kom. Rent formelt ble den vedtatt av det amerikanske senatet 11.juni 1948. Den hadde støtte fra begge de to store partiene i USA. Dette vedtaket skulle virke inn på tankegangen hos utenriksledelsen i Norge. Resolusjonen lå blant annet til grunn for en lang rekke politiske avgjørelser som USA kom til å ta senere, i den rekken av hendinger som førte fram til NATO. Den inneholder vedtak om at USA har hjemmel til å slutte seg til regionale forsvarssammenslutninger i det hele tatt. Likeså at når det senere ble spurt om hvordan og på hvilke vilkår slike grupperinger eventuelt kunne regne med amerikansk støtte i form av leveranser av ulike slag. Amerikansk diplomati viste da automatisk til Vandenberg-resolusjonen. De kollektive ordningene skulle bygge på vedvarende og effektiv selvhjelp og gjensidig støtte, og som berører USAs sikkerhet. Dersom den norske åpningen mot vest skulle gå for seg på denne måten at Norge gikk inn i et regionalt sammen med USA, så måtte to forutsetninger være til stede. For det første måtte USA komme til at en forsvarsgaranti til Norge som samtidig også var tjenlig som en del av USAs sikkerhetspolitikk. Ellers som det het i kommentaren fra senatskomiteen, «USAs sikkerhet må fremmes ved ordningen». Dette var en ren amerikansk vurderingssak. For det andre satte resolusjonen et vilkår som Norge også måtte oppfylle, og kommentaren fra senatskomiteen presiserte det slik: «De nasjoner som får i stand slike ordninger, må i likhet med prinsippet i det europeiske gjenreisningsprinsippet, har påtatt seg å hjelpe seg selv og hverandre på et vedvarende og effektivt grunnlag ved koordinerte handlinger og en slik militær administrasjon som må ansees nødvendig for å fylle de krav som deres felles forsvar stiller.»³³

---

³³ Skodvin, *Norden eller NATO?*, 162-165.

Vandenberg-resolusjonen ga Norge de nødvendige garantier. Ser man på den videre utviklingen så førte de nordiske forsvarssamtalene ikke til noen enighet. Derimot førte forhandlingene med USA frem til at Norge ble med i NATO 4.april 1949. Da ble Norge med i en forsvarsorganisasjon med de nødvendige garantier fra vestlig side.

10. Konklusjon

Konklusjonen er basert på spørsmålet jeg stilte. Hvorfor ble Norge så sterkt knyttet til USA og Vest-Europa mellom 1945 og 1948? En ny økonomisk verdensordning ble etablert i 1944. Den fikk navnet Bretton Woods-systemet. Det ble bygd opp under amerikansk ledelse, og skulle føre til rask gjenreisning av verdenshandelen. Stormaktene ville prioritere globale fremfor regionale sikkerhetsløsninger. Dermed ble FN grunnlagt 24.oktober 1945 med det mål å skape en stormaktledet og handlekraftig organisasjon for kollektiv sikkerhet. Norge førte da en brobyggingspolitikk fra 1944/1945 ved å basere seg på at stormaktene var sitt ansvar bevisst til å sikre freden. Fra høsten 1947 sprakk forholdet mellom USA og Sovjetunionen. Det ble klart at tanken om FN som et sentralt samarbeidsforum for stormaktene måtte oppgis. Vi fikk den kalde krigen. Synet på demokrati og frihandel ble for ulikt. Sovjetunionen begynte gradvis å stramme sitt grep på de landene i Øst-Europa hvor de hadde kontroll. Både USA og Vest-Europa innså at man sto overfor en grunnleggende interessekonflikt i forholdet til Sovjetunionen. George F. Kennan, en amerikansk diplomat skrev i 1947 en artikkel i tidsskriftet Foreign Affairs, hvor han trakk opp retningslinjene for den amerikanske politikk ovenfor Sovjetunionen i den «kalde krigen» - containment/oppdemningspolitikken. Dette identifiserte grunnlaget for USAs utenrikspolitikk. Sovjetunionen på sin side anså at kommunismen ikke kunne samarbeide med kapitalismen. Konklusjonen var at USA måtte endre sin utenrikspolitikk fra ønske om samarbeid til ideologisk oppdemning med fredelige midler. Ser man dette på sikt kan man si at Truman doktrinen som ble lagt frem av president Harry S. Truman 12.mars 1947 fastslo at

USA ville støtte alle frie nasjoner som ytet motstand mot press utenfra eller væpnede mindretalls forsøk på å ta makten. Det var en del av oppdemningpolitikken. Likeså at Marshallplanen fra 1947 med oppstart i 1948 var en måte å videreføre USAs politikk på dette området med økonomiske midler. Ser man det i videre perspektiv via hendelsene i Tsjekkoslovakia og Finland i 1948 og Vandenberg-resolusjonen 11.juni 1948 helt frem til NATO ble dannet 4.april 1949, kan dette sees som en fortsettelse av denne politikken. For Norge sin del så førte denne utviklingen til de valg som satte oss på den siden som sto for frihandel og demokrati. Vi valgte vestlig tilknytning og garantier fra USA i et vestlig forsvarssamarbeid.

11. Litteraturliste

Ellingsen, Ellmann (Redigert av). *Marshallhjelpen 50 år*. Oslo: Den norske atlanterhavskomite, 1997.

Ellingsen, Ellmann. *Norge og NATO*. Oslo: Den norske atlanterhavskomite, 1997.

Enholm, Kari. *Bak fasaden: Hemmelighold og norsk NATO-politikk etter 2. verdenskrig*.

Oslo: *Folkereising mot krig*, 1987.

Lange, Even. *Samling om felles mål: 1935-1970*, bind 11, Hovedredaktør Knut Helle, Norges historie. Oslo: Aschehoug, 1998.

Marshallplanen: Et program for gjenreisning og fred. Oslo: Utgitt av arbeidernes opplysningsforbund, 1998.

Skodvin, Magne. *Norden eller NATO?: Utenriksdepartementet og alliansespørsmålet 1947-1949*. Oslo-Bergen-Tromsø: Universitetsforlaget, 1971.

